

УДК 61.378(477)«1939/1945»

А.Л. Федущак, Ю.А. Сагач

**ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Кафедра клінічної фармації, фармакотерапії та медичної стандартизації,
м. Львів, Україна*

e-mail: fedandrij@gmail.com

Резюме: Досліджено маловідомі сторінки з історії вищої медичної освіти України періоду Другої світової війни. Встановлено, що в роки німецької окупації вітчизняні медичні інститути продовжували свою діяльність у надзвичайно складних умовах евакуації та відновили навчальний процес у перші ж місяці після повернення в Україну. В умовах окупації навчальний процес був відновлений у Київському, Вінницькому медичних інститутах, медичних та фармацевтичних факультетах Дніпропетровського та Одеського університетів, Державних медично-природничих фахових курсах у Львові. Встановлено, що незважаючи на прийняту окупаційною владою назву для львівського медичного навчального закладу «фахові курси», Державні медично-природничі фахові курси з медичним та фармацевтичним факультетами за всіма ознаками не поступалися іншим закладами вищої медичної освіти окупованої України, а за своїм потенціалом та умовами діяльності значно перевищували евакуйовані, відтак, реевакуйовані, медичні київські та харківські медичні інститути.

Ключові слова: історія медичної освіти, вищі медичні навчальні заклади України, Державні медично-природничі фахові курси, викладачі та студенти періоду німецької окупації.

Вступ. Дослідження з історії вищих медичних навчальних закладів (ВМНЗ) щораз більше виповнюють прогалини з історії вітчизняної медичної науки та освіти. З'являються фахові історичні розвідки з історії кафедр, факультетів, медичних шкіл, біографії вчених, встановлюються незаслужено забуті імена, подекуди – цілеспрямовано виведені з нашого історичного минулого. Одним із найменше досліджених періодів історії вітчизняної медицини і вищої медичної освіти (ВМО) дотепер залишається період Другої світової війни (ДСВ) – процеси, які супроводжували евакуацію й реевакуацію ВМНЗ, умови і наслідки функціонування на окупованій території. Прогалини знань з історії вітчизняної ВМО, зумовлені, нерідко, штучним замовчуванням, а то й забороною досліджень цього періоду, заповітованою радянською історичною наукою, спотворенням недостовірними міфологемами фактів та подій у радянській та сучасній історіографії. У працях радянської доби, присвячених розвитку вищої школи, про діяльність українських ВМНЗ у роки ДСВ фрагментарно згадується про евакуацію на Схід та прискорену підготовку лікарів для потреб фронту, про участь

радянських медиків у червоно-партизанському русі, розграбування й знищення нацистами навчальних закладів і відсутність будь-якого культурного й освітнього процесу на окупованих територіях¹⁶. На жаль, ця історична міфологема, разом із іншими, зустрічається і в сучасних інформаційних джерелах та підручниках з історії медицини та фармації.

Незважаючи на складність історичних досліджень періоду ДСВ, зумовлену втратою та неопрацьованістю архівних матеріалів, неоднозначними трактуваннями умов, обставин та подій цього періоду, поява в останні десятиліття нового фактологічного матеріалу актуалізує потребу у його опрацюванні та об'єктивному аналізі. Тому, вивчення мемуарних, біографічних, історіографічних інформаційних джерел, архівних матеріалів із цього питання, об'єктивний аналіз фактів та подій з історії медичної освіти у контексті історичних обставин періоду возз'єднання України та німецької окупації є актуальним щодо відтворення ВМО як фрагменту вітчизняної історії медицини, фармації та культури, на загал.

Метою дослідження було відтворення, на підставі аналізу інформаційних потоків, реальної картини вітчизняної ВМО періоду ДСВ та спростування дотепер пануючої в історіографії кон'юнктурної тези, згідно якої в Україні, зокрема, у Західній, медична й фармацевтична освіта окупаційного періоду існувала лише на рівні «фахових курсів».

Матеріали та методи дослідження. Джерельну базу дослідження складають доступні історичні, історично-мемуарні, біографічні інформаційні матеріали, у т.ч. – з Internet-ресурсу. Вивчення, а відтак систематизація та аналіз інформації ускладнені обмеженістю достовірних джерел: втратою й несистематизованістю первинних матеріалів, незначним обсягом вторинних джерел, часто недостовірністю, компліативністю, тенденційністю викладу та інтерпретацій у третинних джерелах, що обмежує якість інформації навіть інформаційних ресурсів довідково-енциклопедичного характеру. Практично втраченим стає інше інформаційне джерело – самі учасники навчального процесу: давно відійшли у вічність викладачі та багато хто із студентів 1939-1945 н.р. В опрацюванні матеріалів та формулюванні висновків використано методи: історичний, системного та історичного аналізу, порівняльний, логічний, бібліо- та біографічний.

Результати дослідження та їх обговорення. Після проголошення незалежності вітчизняні дослідники активно звернулись до вивчення досвіду та освітянських традицій України, але період німецької окупації, умови, результати діяльності ВМНЗ та їх значення в історії вітчизняної медицини та фармації, все ще залишається мало дослідженим. Тому й надалі панує думка про те, що після відступу Червоної Армії суспільне життя на окупованих територіях зупинилося, поступившись репресіям окупаційної влади. Це стосується й медицини та підготовки фахівців цієї галузі. Масштабність, складність і суперечливість обставин, подій, процесів і наслідків цього історичного періоду потребує глибокого і неупередженого вивчення. Разом із тим, за відсутності науково обґрунтованої цілісної історичної картини періоду, що вивчається, результати дослідження однієї із чисельних і багатогранних сфер суспільного життя в обсязі журнальної статті можуть лише доповнити окремі інформаційні прогалини. Із початком ДСВ та окупації Чехословаччини й Польщі, возз'єднанням Західної України, Буковини та частини Бессарабії з Українською Радянською Соціалістичною Республікою (УРСР), на новому українському

просторі склалася непроста ситуація. Разом із зміною кордонів у короткий історичний період відбувалася не лише перебудова в адмініструванні, принципах господарювання, але й зміна ідеологічних засад, певних цивілізаційних вимірів. Одним із перших кроків радянської влади на возз'єднаних землях стала реформа освіти, у т.ч. ВМО. Згідно урядового рішення про створення за зразком і вимогами ВМО в СРСР медичного інституту (МІ) вже в жовтні 1939 р. із Львівського університету був виокремлений медичний факультет та університетські клініки і на цій базі створено Львівський державний медичний інститут (ЛДМІ) із медико-профілактичним, згодом і фармацевтичним, факультетами. Таким чином, до вже діючих в УРСР 2-х Київських, 2-х Харківських, Одеського, Дніпропетровського, Вінницького та Донецького МІ додався ще один заклад ВМО – єдиний на всю Західну Україну. Значно збільшився набір студентів: у першу вступну кампанію в ЛДМІ зараховано 344 студенти, на відміну від попереднього університетського навчання – переважно українців. У I-му навчальному році на медико-профілактичному факультеті ЛДМІ нараховувалося 933 студенти, на фармацевтичному – 201⁶. Кістяк новоствореного МІ склали, за нашими даними, 44 професори, доценти, керівники клінік та більшість із викладачів розформованого медичного факультету Львівського університету. Про потужність інституту може свідчити, зокрема, склад інститутської профспілкової організації «Медсантруд»: з урахуванням персоналу клінік – близько 5 тис. зареєстрованих членів, а за ліжковою базою клінік, кількістю студентів, професорсько-викладацьким складом ЛДМІ став одним із найбільших закладів ВМО не лише в Україні, але й в СРСР²⁰. Впродовж першого навчального року МІ нараховував 1139 студентів²⁷, за 2 роки існування випускні іспити склали 495 студентів медико-профілактичного та близько 100 – фармацевтичного факультетів^{6,27,29}. Отож, возз'єднання з УРСР, створення ЛДМІ мало велике значення для розвитку ВМО та медицини на західноукраїнських землях та студентської молоді, зокрема українського походження. На жаль, убивча практика політичних репресій не оминула й працівників та студентів ЛДМІ.

Несподіваний для багатьох початок німецько-радянської війни та швидка окупація значної території України зумовили докорінні зміни у ВМО. З різних причин саме цей період з історії вищої освіти є чи не найменш дослідженим. Поспішна, неналежно органі-

зована, багатетапна евакуація вищих навчальних закладів, особливо, гуманітарних, спричинила втрату багатьох архівних матеріалів, а особливості радянської історичної науки, фактично, зумовили режим замовчування цього періоду діяльності ВМНЗ у місцях евакуації і, особливо, на окупованих територіях. Першим в умовах окупації опинився ЛДМІ. Виходячи з наявних даних^{6,21,27-29}, про його евакуацію мова взагалі не йшла, тож, за винятком евакуйованих адміністрації та частини викладачів, переважно кооптованих із центральних та східних областей УРСР, МІ залишився в окупованому Львові разом із печатками, архівами, більшістю професорсько-викладацького складу та студентів²¹. Фактично, не був евакуйованим і Вінницький МІ – достроковий випуск 150 лікарів, частина викладачів та студентів молодших курсів були мобілізовані на фронт^{3,4,11}. У середині липня евакуйовано до Харкова, а відтак, після об'єднання, – до російського Челябінська 1-й та 2-й Київські МІ^{2,5,11,19}. Слідом до м. Чкалова (Оренбург) відбув 1-й, а до м. Фрунзе – 2-й Харківські МІ¹⁷, до Ставрополя, пізніше, етапами через Махачкалу, Ташкент до Фергани – Дніпропетровський МІ^{8,13}. До Семипалатинська переведено Харківський фармацевтичний інститут, який у 1942 р. був об'єднаний із евакуйованим спочатку до П'ятигорська, а потім до Семипалатинська, Дніпропетровським фармацевтичним інститутом^{2,17}.

Інформація про діяльність ВМНЗ в умовах евакуації вкрай обмежена. Відомо, що зорієнтовані на підготовку військових лікарів навчальні програми були скорочені до 3,5 років. Очевидно, такий характер підготовки зумовлювала і вкрай незадовільна матеріальна база, дефіцит професорсько-викладацького складу, мала кількість студентів, які змогли дістатися до нових місць дислокації евакуйованих закладів ВМО. Зокрема, із близько 3 тис. студентів 1-го Київського МІ понад тисяча студентів і близько 400 працівників стали до лав Червоної Армії^{5,19,26}. Із 2-го Київського МІ, де ще у 1940 р. навчалось 1618 студентів, до Челябінська дісталися лише 242 студенти^{2,11}. Пішли на фронт 232 працівники 2-го Харківського¹⁷ МІ, 130 – Дніпропетровського МІ^{8,13}; 12 професорів, 34 викладачі та близько 600 випускників і студентів Сталінського (Донецького) МІ⁹.

Радянська історіографія та вироблені нею принципи і методологічні підходи, щогли в основу навіть сучасних досліджень, зумовлюють фрагментарність, недостовірність та безсистемність інформації про стан та особ-

ливості ВМО в умовах евакуації. Неоднозначність процесів та інформації про них, обмежені та завжди достовірні дані з цієї проблематики, переважно з електронних інформаційних потоків, вимагають критичних підходів, осмислення та інтерпретації достовірних відомостей. Без сумніву, враховуючи, що значна частина викладачів та студентів ще влітку 1941 р. була мобілізована на фронт, багато хто із викладацького складу та студентів не змогли (чи й не хотіли) дістатися місць тимчасової дислокації ВМНЗ, за відсутності елементарної матеріальної бази, зокрема, підручників, вважати навчальний процес та підготовку фахівців в умовах евакуації повноцінними, навряд, чи можна. Отож, подальших досліджень, уточнень щодо достовірності потребують дані про великі випуски лікарів евакуйованими ВМНЗ. Виходячи з наведених вище даних, навряд чи можна вважати достовірним, зокрема, що за неповних 2 роки, навіть за умови скороченої навчальної програми, могли бути підготованими 1441 лікар об'єднаним Харківським МІ¹⁷, понад 1000, – Дніпропетровським МІ^{8,13}. Зокрема, перебуваючи в аналогічних умовах, в евакуйованому Одеському університеті на початок 1942–1943 н.р. на всіх факультетах числились 266 студентів, 99 з яких були зараховані на навчання вже в Туркменії; 1-й випуск (грудень 1941 р.) становив 81, а наступний (червень 1942 р.), – 110 студентів²³. Схожою була ситуація і в Об'єднаному Українському університеті, евакуйованому до м. Кизил-Орда¹⁰.

Через кон'юнктурні причини радянська історіографія з історії медичної науки та освіти на окупованих землях України практично відсутня, а окремі фрагментарні «ідеологічно витримані» відомості не виходять за рамки усталених стереотипів про припинення освітнього процесу, знищення та розграбування ВМНЗ окупаційною владою²⁷. Цей штамп простежується й у деяких сучасних дослідженнях, публікаціях та підручниках з історії медицини/фармації^{16,25}. Проте, нечисельні дослідження останніх 20-ти років^{5,18,24} висвітлюють деякі аспекти суспільного життя на окупованих нацистами українських територіях, які засвідчують існування певної системи ВМО.

В анотованому реєстрі Державного архіву Київської області¹ серед архівних справ 1941–1944 рр. зазначені: Київський МІ генералкомісаріату, Київський Полімедикум, Київський інститут удосконалення лікарів відділу охорони здоров'я (ОЗ) Київської міської управи, Київський ендокринологічний диспансер

відділу ОЗ міської управи, Український інститут охорони материнства і дитинства відділу ОЗ генерал-комісаріату, а також Київський рентгено-радіологічний інститут генерал-комісаріату, Інститут експериментальної медицини генерал-комісаріату, Німецький інститут гігієни в Україні Рейхс-комісаріату, Київський асид-сироватковий інститут Рейхс-комісаріату. Наведений перелік засвідчує безпідставність тверджень щодо відсутності ВМО та системи ОЗ в Україні періоду німецької окупації, що підтверджується й окремими історичними розвідками останніх років^{5,6,7,18,24}. Отож, вже з перших місяців окупації Києва розпочалось відновлення діяльності медичних закладів, лікарень і поліклінік, клінічних науково-дослідних закладів, зокрема Київського туберкульозного інституту, Київського рентгенологічного інституту, Ортопедичного інституту; згодом відкрито Київський інститут клінічної хірургії, з'явилися клопотання щодо підготовки лікарів для цивільного населення^{1,5,7}. У жовтні 1941 р. зусиллями викладачів і професорів, які з різних причин залишилися в окупованому гітлерівцями Києві, у першу чергу, професора *Б. Кучеренка*, доцента *О. Лазуренка* (згодом заарештованих та розстріляних нацистами в Бабиному Яру) вдалося на деякий час відновити роботу кафедр і клінік столичного ВМНЗ. Інститут був укомплектований професорами, доцентами, асистентами та студентами 1-го та 2-го Київських МІ, які не евакуювалися у м. Челябінськ. Його очолили *О. Лазуренко* (директор), *Б. Кучеренко* (проректор), *М. Венцківський* (проректор із навчальної роботи). Однак, уже в квітні 1942 р., після розправи з керівництвом МІ, його директором було призначено *Р. Скуренка*. До викладання зголосилися практично всі професори, хто залишився у Києві, за винятком проф. *В.М. Іванова*²⁶. Серед них: *О. Богаєвський*, *П. Шидловський*, *Г. Шкавера*, *Ф. Богатирчук*, *М. Вашетко*, *Б. Кучеренко*, *А. Зюков*, *Д. Воронцов*, *М. Венцківський*, *О. Івакін*, *К. Добровольський*, *В. Селецький*, *Г. Іваницький*, *Ю. Крамаренко*, *Б. Шершевський*, *А. Левицький*, *Б. Падалка*, *В. Солнцев*, *М. Нецадименко*, *С. Ручківський*, *О. Лазуренко*, *П. Селецький*, *І. Студзінський*, *С. Томлін*, *І. Базилевич*, *О. Тижненко*, а також *В. Плющ*, *Б. Андрієвський*, *В. Радзимовська*^{5,7,22}. Згодом *Б. Андрієвський*, *В. Плющ*, *В. Радзимовська* стали викладачами Медико-природничих фахових курсів (МПФК) у Львові. Щодо *Б. Андрієвського*, то вважається, що до Львова він прибув із Дніпропетровська^{21,30}.

На початку 1942 р., в Київському МІ навчалось 556 студентів: на 2-му курсі – 158, на 3-му – 177, на 4-му – 130, на 5-му – 91. Навчання було платним. У січні 1942 р. було оголошено набір на 1-й курс лікувального, а також на заново відкриті стоматологічний та фармацевтичний факультети. Іспити почалися 1-го лютого. У червні при інституті відкрито курси вдосконалення лікарів, завданням яких було перекваліфікування «вузьких» спеціалістів (1-й випуск – близько 90 осіб). З 1-го до 15-го серпня 1942 р. проводилися вступні іспити на всіх 3-х факультетах, а загальне число студентів досягло 750 осіб. Однак, уже з 1-го листопада 1942 р. інститут, фактично, був ліквідований – реорганізований в «Полімедікум», – навчальний заклад із незрозумілим і не дослідженим на сьогоднішній день статусом. Під кінець року був закритий і «Полімедікум»^{5,7,19,26}.

У лютому 1942 р. з дозволу генерального комісара України *Е. Коха* відкрито Вінницький МІ, який очолив проф. *Зам'ятій*. До навчання приступили 86 студентів 5 курсу, і вже у вересні 1942 р. відбувся 1-й випуск лікарів в окупованій Вінниці – дипломи і право на працю отримали 84 випускники^{3,4,11}.

В особливому привілейованому становищі опинився окупований Дніпропетровськ. Тут працювали: університет з 4-ма факультетами, політехнічний та транспортний інститути, 4 технікуми, 6 ремісничих, 2 фельдшерсько-акушерські та 2 сільськогосподарські школи, а також мережа науково-дослідних і проектних інститутів: фізико-технічний, фізичної хімії, трубний, зернового господарства, гідробіологічна станція, науково-дослідний інститут епідеміології та мікробіології, інші заклади. На медичному факультеті Дніпропетровського Українського державного університету, куди увійшов і викладацький склад та студенти колишнього фармацевтичного інституту, навчалось 1380 студентів¹⁸ (за іншими даними¹ – 1144). Ректором університету був призначений доктор біологічних наук, уродженець м. Кам'янець-Подільський *І. Розгін*; медичним факультетом завідував *В. Архангельський*. В університеті працювали 41 професор, 94 доцентів, 151 асистент. Заняття, спершу на 4-5-х курсах, розпочалися 25 жовтня 1941 р., а з 5 листопада – на 3-у курсі. У 1942–1943 н.р. в університеті навчалось 3209 студентів, склалися випускні іспити: 1-й випуск у 1942 р. нараховував 117 дипломованих спеціалістів^{14,18}.

В Одесі, як і Дніпропетровську, окупаційною владою була відновлена університетська

освіта, зокрема, у підготовці лікарів та фармацевтів. Одеський університет, єдиний у південному краї України вищий заклад освіти, відкрито на початку грудня 1941 р. Ректором призначено професора медицини *П. Часовникова*. Вже в лютому 1942 р. розпочалися заняття на медичному, відтак – політехнічному та агрокультурному факультетах. В університеті нараховувалось 819 студентів. Восени 1942 р. були відкриті й факультети точних наук, юридичний та історико-філологічний, отож, наприкінці 1942-1943 н.р. в університеті вже навчалось 1758 студентів²³. Очевидно, що медичний факультет за професорсько-викладацьким складом та кількістю студентів не поступався іншим факультетам Одеського університету.

Спроби відкрити університет з медичним факультетом були і в Харкові. Вже й були призначені ректор (проф. *М. Ветухів*) та проректор (доц. *Х. Рябокін*), дали згоду на викладацьку працю 34 професори, 54 доценти, 26 асистентів. Проте, зусилля місцевої інтелігенції виявилися безуспішними: з різних причин до навчання зголосилося обмаль студентів, невдовзі гестапо арештувало *М. Ветухіва* і *Х. Рябокonia*, а незабаром радянські війська відвоювали Харків¹⁰. Наведене дає підстави відійти від радянської та пострадянської історичної кальки про відсутність вищої професійної освіти на окупованих українських землях, зокрема, у Західній Україні. Про існування МІ у Львові практично не згадується в одній із перших наукових праць з історії вітчизняної ВМО²⁸, ні пізніших^{16,25,27,29}. Послугуючись прикінцевою німецькою назвою львівського закладу медичної освіти – *Staatliche Medizinisch-naturwissenschaftliche Fachkurse* (Державні медично-природничі фахові курси) (МПФК) та радянською історичною методологією викладу історії ДСВ, за якою на окупованих територіях не могло бути вищої освіти, тим більше, у Львові, медичну освіту можна було згадувати лише як «спеціальні фахові курси»²⁷.

Походження назви «Державні медично-природничі фахові курси», деякі аспекти з історії цього, в якійсь мірі – унікального, закладу ВМО, розкрито у мемуарно-біографічних працях *Р. Осінчука*, *Z. Albert*^{21,28}, сучасних історичних дослідженнях^{6,24}. Отож, МПФК був єдиним ВМНЗ на всій території окупованої Польщі та «дистрикту Галичина», у якому навчалось понад 1500 студентів, лише 1-й набір 1942 р. складав більше 700 студентів медицини та 130 – на фармацію^{21,30}. Впродовж існування МПФК тут продовжували навчання студенти радянських медичних

інститутів Львова, Києва, Вінниці, Харкова, розформованих Львівського, Познанського, Віленського, Краківського університетів^{6,21,30}, студенти Віденського та Празького університетів^{6,21}. В МПФК нострифікувалися дипломи інших ВМНЗ, здійснювались випускні іспити й видавалися дипломи («Beschainigung»), які давали право на фахову працю, правда, лише у межах генерал-губернаторства^{21,24,30}. Більшість із студентів, які в подальшому емігрували на Захід, продовжували навчання в університетах Австрії, Німеччини та інших країн, дехто – в ЛДМІ та МІ СРСР^{6,21,22,30}.

Про статус МПФК можуть свідчити, на наш погляд, і умови та якість фахової підготовки. У порівнянні із іншими ВМНЗ, які в досліджуваний період опинилися в умовах окупації чи евакуації, матеріальну базу та персонал МПФК не зачепила евакуація, частково – мобілізація на фронт. Для прикладу: навчальний процес в умовах евакуації об'єднаного Київського МІ в Челябінську забезпечували 23 професори, 26 доцентів, 46 асистентів^{2,5,26}, Одеського університету в туркменському м. Байрам-Алі – 8 професорів, 18 доцентів, 32 старших викладачі, 8 асистентів і 16 лаборантів²³, Об'єднаний Український державний університет складався із 13 професорів, 39 доцентів, 57 викладачів (довоєнний Харківський університет налічував 417 осіб професорсько-викладацького складу)¹⁰. Навчальні програми евакуйованих ВМНЗ, тривалість навчання були скорочені у зв'язку потребами фронту у фахівцях-медиках та обмеженим матеріальним, навчально-методичним та кадровим потенціалом^{16,19}. У той же час, навчання на львівських МПФК здійснювалось за адаптованими до європейських (німецьких) навчальними програмами ВМО, розрахованими на 16 триместрів та 6-місячну клінічну практику³⁰; навчальний процес забезпечували не менше, як 157 викладачів на медичному та 30 – на фармацевтичному факультетах, зокрема, 30 професорів медичного і 10 фармацевтичного факультетів. У процесі діяльності МПФК поповнювались професорами та викладачами з Києва (*В. Плюш*, *Б. Андрієвський*, *В. Радзимовська*, *М. Журко*), Дніпропетровська (*Б. Сапожков*, *А. Лук'яненко*), Харкова (*М. Ветухів*), російського П'ятигорська (*М. Попов*), Білорусі (*Є. Гришкевич*)^{6,21,22,30}. На підставі результатів аналізу інформаційних джерел, можна стверджувати, що за загальним потенціалом професорсько-викладацького складу, підготовленістю абітурієнтів та кількістю студентів, ВМНЗ на окупованій території України не поступалися

ні евакуйованим на початку війни, ні реєвакуйованим та новоствореним у перші повоєнні роки МІ. Зокрема, повернувшись до столиці наприкінці 1943 р., Київський МІ (об'єдна-ний) налічував 23 професорів, 26 доцентів, 46 асистентів та 491 студента (у січні 1944 р. їх кількість зросла до 822 за рахунок виписаних із госпіталів червоноармійців)^{5,7,19,26}. У реєвакуйованому у 1943 р. Донецькому МІ станом на 1945 р. працювали 125 викладачів, із них – 14 докторів та 22 кандидати наук⁹. У 1944 р. до навчання приступили 472 студенти Вінницького^{4,11} та 340 Дніпропетровського МІ^{8,14}. У відновленому у жовтні 1944 р. ЛДМІ із довоєнного професорсько-викладацького складу (226 осіб) залишилося 95 (18 професорів, 13 доцентів та 64 асистенти і викладачі)^{6,27}, решта, знаючи про неминучі репресії, емігрували на захід⁶. У створеному у жовтні 1944 р. на базі 2-го Київського МІ Буковинського (Чернівецького) МІ перший навчальний рік розпочинали 7 докторів наук, 25 доцентів та кандидатів наук²⁷, 252 студентів-першокурсників^{2,12}, а заснований у жовтні 1945 р. Станіславський (Івано-Франківський) державний МІ на початках мав лише 47 викладачів (за іншими даними²⁷ – 67, зокрема, 3 доктори наук, 7 доцентів і кандидатів наук), та 395 зарахованих на різні курси студентів, зокрема й колишніх студентів МПФК¹⁵.

Проведений нами аналіз дослідження є спробою дослідити стан ВМО під час ДСВ як складової частини національної культури. Результати аналізу інформаційних джерел засвідчують, що зазначена проблема ще не набула цілісного системного вивчення. Це актуалізує продовження системних наукових

пошуків, обговорення гострих проблем періоду окупації та заповнення пропущених сторінок в історії. Отримані результати засвідчують безперервність вітчизняної ВМО, незважаючи на особливості військового часу, окупації, перманентні бойові операції регулярних армій, партизанської та підпільної війни, політичні репресії. Навіть в умовах евакуації, окупації, еміграції зберігся основний ресурс української медицини – професорсько-викладацький склад, лікарі, фармацевти, студентство. Евакуйовані у східні області СРСР українські ВМНЗ дали фронтівій медицині тисячі підготованих фахівців, стали базою для новостворених Челябінського й Чернівецького МІ, П'ятигорського фармацевтичного інституту^{2,16,19}. Викладачі й студенти із звільнених від окупації земель, які змушені були стати українською діаспорою, зробили неабиякий внесок у розвиток ОЗ країн Європи та далеко за її межами. Масштаби цього явища приховувалися, радянські методологічні підходи до проблеми, простежуються, на жаль, і в деяких сучасних публікаціях із даної тематики.

Таким чином, результати аналізу доступної інформації дозволяють зробити висновок, що питання вітчизняної ОЗ, медичної освіти періоду ДСВ й надалі залишатиметься предметом поглиблених історичних досліджень. Вважаємо, що відновлення історії медицини/фармації, забутих і не відомих імен, окремих фактів періоду ДСВ є вкрай актуальним саме сьогодні, враховуючи обмеженість інформаційного першоджерельного ресурсу та те, що швидко вичерпується інше інформаційне джерело – безпосередні учасники та свідки ВМО 1939–1945 рр.

Висновки:

1. Твердження радянської історіографії та деяких сучасних публікацій щодо відсутності вищої медичної освіти на окупованій Німеччиною території України заперечуються достовірними фактами повноцінного функціонування вищих медичних навчальних закладів у Києві, Львові, Дніпропетровську, Одесі, Вінниці.
2. Незважаючи на військові та політичні обставини і особливості періоду Другої світової війни на території України, вітчизняна вища медична освіта була спадковою і безперечною як в умовах евакуації, так і окупації, про що свідчить збереження кадрового потенціалу, виконання передбачених для підготовки медичних працівників із вищою освітою на-

вчальних програм, чисельність підготовлених фахівців для військово-польової та цивільної медицини.

3. Поміж низки проблем осмислення вітчизняної історії, першорядною є ліквідація кон'юнктурних ідеологем та необґрунтованих фактами історіографічних кліше щодо розвитку вищої медичної освіти періоду окупації України нацистською Німеччиною. Проблематика історії вітчизняної вищої медичної освіти потребує подальшого вивчення і відповіді на низку ще не висвітлених питань, що сприятиме виведенню з інформаційного та наукового обігу безпідставної тези щодо зупинення освітніх процесів на території України під час Другої світової війни.

Література:

1. Архіви окупації: 1941–1944. Анотований реєстр фондів державних архівів України [Електронний ресурс] / Державний архів Київської області. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/Okupatsionnye_funds/kyev_obl
2. Буковинський державний медичний університет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://snt.bsmu.edu.ua/bdmu-history>
3. Вервольф – ставка Гітлера під Вінницею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=447793>
4. Вінницький національний медичний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vnmu.edu.ua>
5. *Ганіткевич Я.* До історії становлення вищої медичної школи (Медичний інститут в окупованому німцями Києві у 1941-1943 рр.) / *Я. Ганіткевич* // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2010. – №3. – С.47-54.
6. *Ганіткевич Я.* Історичні етапи найстаршого в Україні Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького / *Я. Ганіткевич* // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2012. – №3. – С.106-116.
7. *Ганіткевич Я.* Українська вища медична школа в окупованому гітлерівцями Києві (1941-1942) [Електронний ресурс] / *Я. Ганіткевич* // Наукове товариство ім. Шевченка. – Режим доступу: <http://ntsh.org/node/127>
8. Дніпропетровська медична академія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dsma.dp.ua/?q=node/2>
9. Донецький національний медичний університет імені Максима Горького. [Електронний ресурс] / Фармацевтична енциклопедія. – Режим доступу: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/4866/doneckij-nacionalnij-medichnij-universitet-imeni-maksima-gorkogo>
10. *Зайцев Б.П.* Університет в окупованому Харкові (жовтень 1941 р. – серпень 1943 р.). [Електронний ресурс] / *Б.П. Зайцев, Б.К. Мигаль* // Університетськ. – 2000. – № 1. – Режим доступу: http://alumni.univer.kharkov.ua/wp-content/univerokukrcom/2000_1.pdf
11. *Зінько Ю.А.* Заклади культури та освіти Вінниччини в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). [Електронний ресурс] / *Ю.А. Зінько, П.С. Григорчук* // Історія України. – 2004. – №26. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/histname/26/17.pdf>
12. Історичний нарис про київський період діяльності Буковинського державного медичного університету. [Електронний ресурс] / *В.П. Пішак, В.Е. Кардаш, В.І. Білоус* [та ін.] // Буковинський медичний вісник. – 2009. – №1 (53). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/bmv/2010_1/BMV-2010-14-01-173.pdf
13. Історія академії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ismu.lg.ua/istoriya-akademiji.html>
14. Історія Дніпропетровська та Придніпров'я. Друга світова війна. Частина 2. Окупація міста. [Електронний ресурс] / Історія міста. – Режим доступу: http://gorod.dp.ua/history/article_ua.php?article=46
15. Історія університету. [Електронний ресурс] / Івано-Франківський національний медичний університет. – Режим доступу: http://www.ifnmu.edu.ua/uk/?option=com_content&view=article&id=21&Itemid=102&lang
16. Історія фармації України / *Р.В. Богатирьова, Ю.П. Спіженко, В.П. Черних* [та ін.]. – Х.: Прапор, Вид-во УкрФА, 1999. – 799 с.
17. *Кривоносов М.В.* Історія Харківського медичного університету [Електронний ресурс] / *М.В.Кривоносов* // Медична освіта № 2, 2001. – С. 97-101. – Режим доступу: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/journals/education/2001_2/pdf/kryvonosov.pdf
18. *Могилюк С.В.* Наука в генеральному окрузі «Дніпропетровськ» в період німецької окупації (1941–1943 рр.): вищі навчальні заклади на службі в окупантів (на прикладі діяльності Дніпропетровського українського державного університету та Дніпропетровського інституту інженерів транспорту). [Електронний ресурс] / *С.В. Могилюк* // Інтелігенція і влада. – 2012. – №24. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/iiv/2012_24/135-146.pdf
19. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. [Електронний ресурс] / Електронна бібліотека України. – Режим доступу: <http://uateka.com/uk/article/science/1181>
20. *Осінчук Р.* Вибух Другої світової війни та перша большевицька окупація Західної України (1939-1941 рр.) / *Р. Осінчук* // Лікарський збірник. Нова серія. Т.IV. Львів – Нью-Йорк, 1996. – С. 44-74.
21. *Осінчук Р.* Німецька окупація Західної України (1941-1944) / *Р. Осінчук* // Лікарський збірник. Нова серія. Т.IV. Львів – Нью-Йорк, 1996. – С. 79-106.
22. *Пундій П.* Лікарі діаспори та їх діяльність для рідного краю / *П. Пундій* // Українські лікарі. Бібліографічний довідник. Кн 2. – Львів–Чикаго: НТШ у Львові, 1996. – 448 с.
23. *Самойлов О.Ф.* Одеський університет в 1941-1945 рр. [Електронний ресурс] / *О.Ф. Самойлов* // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2004. – Вип. 26. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/12157/25-Samoilov.pdf?sequence=1>
24. Сув'язь поколінь. Фармацевтичний факультет Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. 1853–2009 / *Б.С. Зіменковський, Т.Г. Калинюк, Р.Б. Лесик* [та ін.]. – Львів, Наутілус, 2009. – 532 с.
25. *Сятиня М.Л.* Фармацевтична справа в Україні: Минуле. Сьогодення. День прийдешній / *М.Л. Сятиня*. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 334 с.
26. *Чурилов А.Е.* Університет в моєй життєвій. [Електронний ресурс] / *А.Е. Чурилов*. – Режим

- доступу: <http://alumni.univer.kharkov.ua/universitet-v-moej-zhizni/>.
27. *Шапиро И.Я.* Из истории медицинского образования в западных областях Украины и на Буковине / *И.Я. Шапиро.* – Из-во Львовского университета, 1957. – 62 с.
28. *Шапиро И.Я.* Очерки по истории Львовского медицинского института / *И.Я. Шапиро.* – Львов, 1959. – 227с.
29. *Шапиро И.Я.* Развитие высшего медицинского образования и медицинской науки в Западных областях Украины, на Буковине и Закарпатье в XVI–XX вв. (1595–1965 гг.) / *И.Я. Шапиро.* – Автореф. дис... д.мед.н., Киев, 1965. – 37 с.
30. *Albert Z.* Lwowski wydział lekarski w czasie okupacji Hitlerowskiej 1941–1944 [Електронний ресурс] / *Zygmund Albert.* – Режим доступу: <http://www.lwow.home.pl/lek/albert1.html>

УДК 61.378(477)«1939/1945»

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ ВЫСШЕГО МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ ВРЕМЕН ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

А.Л. Федущак, Ю.А. Сагач

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого, кафедра клинической фармации, фармакотерапии и медицинской стандартизации, г. Львов, Украина.

Резюме: Исследовано малоизвестные страницы из истории высшего медицинского образования Украины периода Второй мировой войны. Установлено, что в годы немецкой оккупации отечественные медицинские институты продолжали свою деятельность в очень сложных условиях эвакуации и возобновили учебный процесс в первые же месяцы после возвращения в Украину. В условиях оккупации учебный процесс был восстановлен в Киевском, Винницком медицинских институтах, медицинских и фармацевтических факультетах Днепропетровского и Одесского университетов, Государственных медико-естествоведческих профессиональных курсах во Львове. Установлено, что невзирая на принятое оккупационной властью для львовского медицинского учебного заведения «профессиональные курсы» Государственные медико-естествоведческие профессиональные курсы с медицинским и фармацевтическим факультетами за всеми признаками не уступали другим учреждениям высшего медицинского образования оккупированной Украины, а за своим потенциалом и условиями деятельности значительно превышали эвакуированные, впоследствии, реэвакуированные, медицинские киевские и харьковские медицинские институты.

Ключевые слова: история медицинского образования, высшие медицинские учебные заведения Украины, Государственные медико-естествоведческие профессиональные курсы, преподаватели и студенты в период немецкой оккупации.

UDC 61.378(477)«1939/1945»

THE HISTORICAL PARALLELS OF HIGH MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE DURING THE SECOND WORLD WAR PERIOD

A.L. Fedushchak, Yu.A. Sagatch

Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Department of clinical pharmacy, pharmacotherapy and medical standardization, Lviv, Ukraine

Summary: There were investigated little-known pages from the history of higher medical education in Ukraine during the Second World War period. It was found out that during the German occupation national medical institutes continued their work in extremely difficult evacuation conditions and renewed an educational process in the first few months after returning to Ukraine. In occupation conditions the educational process was renewed in Kyiv, Vinnitsia medical institutes, medical and pharmaceutical departments of Dnipropetrovsk and Odessa universities, State Medical Natural Professional Courses in Lviv. Despite on adopted by the occupation authorities the name for Lviv medical educational establishment «professional courses» State Medical Natural Professional Institutes consisted in medical and pharmaceutical faculties for all features were not inferior to other educational establishments of higher medical education in occupied Ukraine, and for its potential and activity conditions significantly exceeded evacuated, thus reevacuated, medical Kyiv and Kharkov medical institutes.

Key words: history of medical education, higher medical establishments of Ukraine, State Medical Natural Professional Institutes, teachers and students in the German occupation period.

Надійшла до редакції 06.04.2013 р.

ISSN 2070-3112

«Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація»

2013, №2